

zamnâmesini okuyup anlayabilmesi ve eğitim aldığı sanat dalında başarılı olması gerekiyordu. Ara sınıflarda imtihanlara girerek sınıf atlamak da mümkündü. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerine yapmış oldukları işlere göre bir miktar ücret verilmesi kararlaştırılmıştı.

İmtihani verip diploma alan öğrenciler yevmiye ile veya sözleşmeli olarak ıslahhânelerin iş yerlerinde çalışma hakkına sahiptiler. Dışarıda dükkân açmak isteyenlere ise ıslahhâneneden borç verilmek suretiyle yardımcı olunacaktı. Dükkân açanlar mahallî idarelerle iş birliği yapılarak kontrol altında tutulacak ve işinde herhangi bir suistimali görülenler hakkında gerekli tedbirler alınacaktı (*Düstur*, Birinci tertip, II, 292-295). Böylece ıslahhânelere bir bakıma, ahî ve lonca teşkilâtlarının önceki yüzyıllarda Osmanlı esnaf ve zenaatkârları üzerinde oynamış olduğu olumlu rol yüklenmek istenmişti. Zira bir taraftan liyakatlı sanatkârlar yetiştirerek ülkenin yetişmiş eleman ihtiyacının karşılanması planlanırken diğer taraftan bu sanatkârların başarılı ve dürüst birer esnaf olmaları sağlanmaya çalışılıyordu.

İslahhâneler, hemen tamamıyla ıslahhâne sandıklarında toplanan yardımlarla açılmıştır. İslahhânelerin normal giderleri, yukarıda sözü edilen döner sermaye gelirlerinin yanı sıra akarı kendilerine tahsis edilen bağ, bahçe, han, ev, değirmen vb. emlak ile bazı resmî işlemlerden alınan yüzdelere karşılanmaktaydı. Bu kurumlar, Cumhuriyet dönemine kadar faaliyet gösterecek olan sanayi mekteplerine zemin ve model oluşturmuştur. Nitekim 1868'de İstanbul'da Sultanahmet'te açılan Mekteb-i Sanâyi ile 1869'da Yedikule'de hizmete giren Kız Mekteb-i Sanâyii de yine yetim, öksüz ve kimsesiz çocuklara meslekî teknik eğitim vermek amacıyla kurulmuştu. Fakat bunlar ıslahhânelere göre daha gelişmiş durumdaydı. II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) diğer vilâyetlerdeki ıslahhâneler de sanayi mektebi haline getirilmeye başlandı. Ayrıca İstanbul'da korunmaya muhtaç çocuklar için ıslahhâne tarzında bir Dârülhayr-ı Âlî kurulduysa da bu okul II. Meşrutiyet'in başında kapatıldı. Balkan ve I. Dünya savaşları yıllarında Osmanlı Devleti on binlerce korunmaya muhtaç çocuğun barınma, beslenme ve eğitim problemiyle karşı karşıya kaldı. Hükümet, bu ihtiyaçları karşılamak için Maarif Nâzırı Ahmed Şükrü Bey'in 12 Teş-

rînisânî 1330 (25 Kasım 1914) tarihli teklifi üzerine Maarif Nezâreti'ne bağlı olarak ülkenin birçok yerinde dârüleytamlar açtı. Millî Mücadele'nin buhranlı günlerinde bilhassa şehid çocuklarını kabul ederek büyük yararlıklar gösteren bu kurumlar 1926'da kapatıldı (bk. DÂRÜLEYTAM).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, nr. 41580/4, 46687/2, 41128; BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet, nr. 629; BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 22735; *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, İstanbul 1285, s. 31, 68, 76; a.e. (1290), s. 48, 69; a.e. (1292), s. 57, 83, 93; a.e. (1293), s. 46, 89, 98; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289, II, 287-295; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 627-637, 686-696; IV, 1548-1552; Reşat Özalp, *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*, İstanbul 1982, s. 287-295; a.mlf., "Türkiye'de Yüz Yıllık Meslekî ve Teknik Öğretim", *Meslekî ve Teknik Öğretim*, sy. 104, Ankara 1961, s. 17-121; Faik Reşit Unat, "Niş İslahhanesinin Kuruluş Tarihini Aydınlatan Bir Belge", a.e., sy. 114 (1962), s. 5-6; Hans-Jürgen Kornrumpf, "İslahhaneler", *Économie et sociétés dans l'empire ottoman (fin du XVIII^e début du XX^e siècle)*, Paris 1983, s. 149-156; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 193-194; Cemil Öztürk, "Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimin Doğuşu (I): İslahhâneler", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 427-442; *Takvîm-i Vekâî*, nr. 752, İstanbul 31 Mayıs 1281; nr. 808 (1 Temmuz 1282); nr. 810 (15 Temmuz 1282); nr. 867 (15 Teşrînisânî 1283); nr. 976 (13 Rebîülevvel 1285); nr. 981 (7 Rebîülâhîr 1285); nr. 1040 (23 Ramazan 1285); nr. 1049 (21 Şevval 1285); Tuna, nr. 4, İstanbul 9 Zilkade 1281; nr. 4 (Zilkade 1281); nr. 13 (13 Muharrem 1282); nr. 19 (24 Safer 1282); nr. 20 (2 Rebîülevvel 1282); nr. 22 (17 Rebîülevvel 1282); nr. 25 (9 Rebîülâhîr 1282); nr. 26 (16 Rebîülâhîr 1282); nr. 29 (7 Cemâziyelevvel 1282); nr. 37 (4 Receb 1282); Paka-lın, II, 5-7.



CEMİL ÖZTÜRK

İSLÂHÎ, Emin Ahsen

(أمين أحسن إصلاحي)

(1904-1997)

Pakistanlı âlim,
müfessir ve siyasetçi.

Hindistan'ın A'zamgarh şehrine bağlı Bumhor köyünde doğdu. İlk öğrenimini burada tamamladı. 1914'te aynı şehre bağlı Sarây-ı Mîr'de Medresetü'l-İslâh'a kaydoldu ve bu okuldan 1922'de mezun oldu. Zekâsı, güzel konuşma ve güzel yazı yazma kabiliyetiyle dikkat çeken İslâhî, hocası Abdurrahman Niğrâmî tarafından tahsilini devam ettirmesi yönünde teşvik edildi. Utar Pradeş eyaletinde yayımlanan *Medîne* ve *Saç* gibi bazı dergilerde üç yıl kadar yöneticilik yaptı ve yazılar yazdı.

1925'te dönemin meşhur âlimlerinden Hamîdüddin Ferâhî'nin Sarây-ı Mîr'de başlattığı derslerine devam ederek tefsir, fıkıh, felsefe ve siyaset okudu; vefatına kadar (1930) onun yanında bulundu. Bir yandan da Medresetü'l-İslâh'ta hocalık yaptı. *Sünenü't-Tirmizî* şerhi *Tuhfetü'l-aḥvezi*'nin müellifi olan Mübârekpûrî'den hadis ve hadis usulü okuyarak icâzet aldı. Daha sonra A'zamgarh'a dönüp *el-İslâh* adıyla bir dergi çıkardı (1936-1939).

İslâhî, 1941 yılında Mevdûdî'nin önderliğinde kurulan Cemâat-i İslâmî adlı teşkilâtın kurucuları arasında yer aldı. Teşkilâtta başkan yardımcısı ve Meclis-i Şûrâ üyesi oldu. 1943'te Sarây-ı Mîr'den Doğu Pencap'taki Patankot'a bağlı Dârülsîlâm'a giderek faaliyetlerini burada sürdürdü. Pakistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasından sonra Cemâat-i İslâmî'nin merkeziyle birlikte kendisi de Lahor'a taşındı. Pakistan'da İslâm'a zarar verdikleri gerekçesiyle Kâdiyânîler'e karşı 1953'te başlatılan harekette önemli rol oynadı. Ancak ülkede kamu düzenini bozdukları gerekçesiyle bu harekete katılan pek çok âlim ve fikir adamıyla birlikte İslâhî de yargılandı ve bir buçuk yıl hapse mahkûm oldu. Hapisten çıktıktan sonra Cemâat-i İslâmî'deki görevine döndü. Teşkilâtın hangi faaliyetlere öncelik vermesi gerektiği hususunda hareketin liderleri arasına çıkan ihtilâfta İslâhî daha ziyade toplumun ıslahı için mücadele verilmesini, Mevdûdî ise siyasi faaliyet gösterilmesini savunuyordu. Cemâat-i İslâmî'nin bütün üyelerinin katılımıyla yapılan toplantıda alınan kararları benimsemeyen İslâhî, Ocak 1958'de bazı arkadaşlarıyla birlikte Cemâat-i İslâmî'den ayrıldı. Aynı yıl hacca gitti.

İslâhî Cemâat-i İslâmî'den ayrıldıktan sonra tamamen ilmî ve fikrî çalışmalara yöneldi. Bu arada Tanzîm-i İslâmî adıyla



Emin Ahsen
İslâhî

siyasî faaliyetlere yer vermeyen bir teşkilât kurdu (1958). Tefsire dair eserini yazmaya ve özel dersler vermeye başladı. Kurduğu derneğin yayın organı olarak Haziran 1959'dan itibaren *Mîsâk* dergisini çıkardı. Derginin ilk sayılarında Mevdûdî'nin siyaset anlayışını eleştirdi (*Ma-kâlât-ı İslâhî*, I, 79-120). Tanınmış bir gazeteci olan oğlu Ebû Sâlih'in Mısır'da uçak kazasında ölmesi üzerine dersleri tatil etti (1965). Tanzîm-i İslâm'ın ve derginin yönetimini Dr. İsrâr Ahmed'e bıraktı (1966). Bütün mesaisini tefsir çalışmalarına tahsis edebilmek için 1973 yılı başında Lahor'dan ayrılıp Şeyhopûr'a bağlı Rahmânâbâd köyüne yerleşti. 1979'da ise Lahor'a geri döndü ve 1980'de tefsirini tamamladı. Bu defa hadis üzerinde çalışmaya ağırlık verdi. Bu amaçla Kasım 1980'de İldâre-i Tedebbür-i Kur'ân u Hadîs adlı bir merkez kurdu ve bu merkezin yayın organı olarak *Tedebbür* dergisini çıkarmaya başladı (1981). Bir yandan da yetişkin öğrencilere hadis dersleri veriyordu. 1993'ten itibaren sağlığı bozulduğu için derslerine son vermek zorunda kaldı. İslâhî 15 Aralık 1997'de Lahor'da vefat etti.

Toplunun ıslahı ve müslümanların fikrî seviyesinin yükseltilmesi İslâhî'nin de-ğişmez amacı olmuş, bu sebeple aktif siyasetin dışında kalmaya çalışmıştır. Cemâat-ı İslâmî'nin itibarlı bir üyesi olarak faaliyet gösterdiği dönemde kaleme aldığı *Da'vet-i Dîn aor Us ka Tarîk-i Kâr*, *İslâmî Riyâset meyn Fikhî İhtilâfât ka Hâl ve İslâmî Mu'âşere meyn 'Avrat ka Maqâm* gibi eserlerinde fert ve toplumun ıslahıyla ilgili meselelerin çözümünde uyulacak İslâmî kuralları göstermiş, özellikle İslâm'ın şûra anlayışının önemini vurgulamıştır. İslâhî, gerek Ey-yûb Han gerek Zülfikar Ali Butto ve gerekse Ziyâülhak'tan gelen çeşitli teklif ve ödülleri kabul etmemiş, bölge âlimlerinin pek çoğunun içine düştüğü ifrat ve tefritten özenle kaçınmıştır. Kur'an'ın anlaşılması konusuna önem veren İslâhî, *Mebâdî-i Tedebbür-i Kur'ân* adlı kitabında Kur'an'ın tefsiriyle ilgili düşüncelerini açıklamış, yazdığı tefsirinde bunları uygulamıştır. Bu eserinde İslâhî iyi niyetli olmayı, Kur'an'ı yüce bir kelâm olarak kabullenmeyi, onun getirdiği prensiplere göre değişimi benimsemeyi, üzerinde derinliğine düşünmeyi ve Allah'a teslimiyeti Kur'an'ı anlayabilmenin ön şartları olarak ileri sürerken Kur'an'ın kendi kendisini tefsir etmesinden, dilinden ve naz-

mından yararlanmayı onu anlamının dâhilî vasıtaları; mütevâtîr ve meşhur sünneti, diğer hadisleri, sahâbe sözlerini, sebeb-i nüzûlü, tefsirleri, semavî kitapları ve İslâm öncesi Arap tarihini bilmeyi de hâricî vasıtaları arasında saymıştır. İslâhî, hocası Hamîdüddin Ferâhî gibi nazım prensibi üzerinde fazlaca durmuş ve bunu daha da geliştirerek tefsirinde uygulamıştır. Buna göre eserinde âyetler arası münasebeti gösterdikten başka birbirini muhtelif açılardan tamamladığını ileri sürdüğü sûreleri önce kendi aralarında ikişer ikişer eşleştirmiş, daha sonra bu ikili grupları bir araya getirerek bütün Kur'an'ı kapsayacak şekilde yedi ana gruba ayırmıştır. Bu gruplardan her biri bir veya daha fazla Mekki sûre ile başlamakta ve en az bir Medenî sûre ile sona ermektedir. Ancak Kur'an'ın dört sûresi (el-Fâtîha, en-Nûr, el-Ahzâb, el-Hucurât) yedi gruptan hiçbirinde yer almaz. Çünkü Fâtîha sûresi Kur'an için bir önsöz mahiyetinde iken diğerleri öteki grup ve sûrelerin tamamlayıcısı durumundadır. İslâhî, sûrelerin kendi aralarında gruplar oluşturması düşüncesine delil olarak Hicr (15/87) ve Zümer (39/23) sûrelerindeki âyetleri göstermiş olup bu âyetlerde yer alan "mesânî" kelimesi "ikişer" anlamına gelen "mesnâ" kelimesinin çoğuludur ve âyetlerin meâlleri buna göre düzenlendiğinde ikili ve yedili sistem kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu sistem ilim çevrelerinde ilgi uyandırmış, Müstansir Mîr, *Tedebbür-i Kur'ân*'daki nazım prensibi üzerine Michigan Üniversitesi'nde hazırladığı doktora çalışmasında (1983) bir fazaziye de olsa İslâhî'nin bu prensibi uygulamada büyük ölçüde başarılı olduğunu ifade etmiştir (*Coherence in the Qur'ân*, s. 102).

Hadis ilminin önemi üzerinde duran İslâhî, kabul-red ve dinde hüccet olma bakımından sünnetle hadisin birbirinden farklı olduğunu ileri sürer. Ona göre hadis Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerinin rivayeti, sünnet ise onun yaşayarak veya söyleyerek insanlara öğrettiği İslâm'ın yine yaşanarak günümüze kadar gelen şeklidir. Tarihin bir döneminde sünnetin yazılı hale gelmiş olması onun yaşanarak intikal eden özelliğini değiştirmez. İslâhî, bir konuda sünnetin birden fazla olabileceğini ve bunun için Resûl-i Ekrem'in hayatında pek çok örneğin bulunduğunu söyler. Ona göre Kur'an'ı yeterli görüp sünneti inkâr edenler aslında çelişkiye düşerek Kur'an'ı da inkâr etmektedirler.

Çünkü sünnet de Kur'an gibi aynı kişilerin rivayetiyle bize kadar gelmiştir (*Mebâdî-i Tedebbür-i Hadîs*, s. 15, 24-32).

İslâhî, Pakistan'da İslâm hukukunun kamu yönetimi esaslarının belirlenmesi ve bunların kanunlaştırılması amacıyla yapılan çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur. Anayasanın ilkelerini belirlemek için 1956'da oluşturulan İslâm Hukuk Komisyonu'na (Islamic Law Commission) üye olarak alınmış ve burada iki yıl görev yapmıştır. Ziyâülhak da kendisinden, İslâm hukukunun kanunlaştırılması çalışmalarını yürütmek için kurulan İslâm Düşüncesi Konseyi'ne (Council of Islamic Ideology) üye olmasını istemiş, ancak sağlık durumunu gerekçe göstererek bunu kabul etmemiştir (*Islamic Law*, s. VIII). İslâm devletinde kanunların hazırlanmasında mezhep farklılığının doğuracağı problemlerin tartışılması ve bazı zorluklar ileri sürülerek devletin laik olmasının istenmesi üzerine *İslâmî Riyâset ve İslâmî Riyâset meyn Fikhî İhtilâfât ka Hâl* adlı eserlerinde bu konunun çözümünün mümkün olduğunu ileri sürmüş, *İslâmî Kânûn ki Tedvîn* adlı eserinde meseleyi ele alarak ilginç görüşler ortaya koymuştur (a.g.e., s. VIII-XII).

İslâhî, tasavvufî yapılanma içerisinde bulunduğunu iddia ettiği İslâm dışı unsurların tesiriyle oluşan nefis tezkiyesi usullerine karşı çıkmış, Kur'an ve Sünnet'e dayalı, fert ve toplumu hareketli unsurlar olarak dikkate alan bir usul önermiştir. Ona göre mutasavvıflar kişiyi toplum ve çevresinden soyutlayıp köşesine çekilmiş olarak düşünmekte ve bu çerçevede bir nefis tezkiyesi önermektedir. Halbuki insan, gerek ferdî gerekse içtimâî hayatında vazifelerini ihmal etmeksiz nefsin tezkiye edip, kendini yetiştirebilir (*Tezkiye-i Nefs*, I, 10-14; II, 9-10).

İslâhî'nin diğer bir ilgi alanı da felsefedir. Öğrencilik yıllarından itibaren bu konudaki belli başlı eserleri incelemiş, Batı felsefesi ve onun kendi ülkesindeki uzantıları üzerinde düşünmüştür. Ona göre felsefe müslüman âlimlerin önem vermesi gereken bir ilim dalıdır. Sonradan kitap halinde yayımlanan konuşma ve makalelerinde Tanrı, insan, hayır ve şer, cebir ve ihtiyar, âhiret, vahiy ve peygamberlik konularında eski ve yeni felsefecilerin görüşlerini ele alarak İslâm'la çatışan yönlerine işaret etmiştir. Kur'an, sünnet, hadis, tasavvuf ve mezhepler konusundaki düşünceleri bir bütün olarak değerlendirdiğinde onun gelenekçilerle modernist-

ler arasında bir yerde, fakat gelenekçilere daha yakın konumda bir ilim adamı olduğu görülür.

Eserleri. 1. *Tedebbür-i Kur'an* (I-VIII, Lahor 1967-1980). İslâhî'nin 1940'lı yıllarda yazmayı tasarladığı, telif plan ve ilkelelerini 1953'te ortaya koyduğu, yazımını 1958-1980 yılları arasında gerçekleştirdiği tefsiridir. Ona göre bu eser kendisinin kırk, hocası Hamîdüddin Ferâhî'nin ise otuz-otuz beş yıllık emeğinin ürünüdür. Tefsirde âyetler, sûreler ve sûre grupları arasındaki ilgi gösterilirken söz uzatılmamış, daha önce açıklanan bir konuya gönderme yapılarak tekrarlardan kaçınılmış ve üslûbun akıcı olmasına özen gösterilmiştir. İlmî bir tefsir olmasına rağmen Pakistan ve Hindistan'da halk arasında büyük ilgi uyandıran eserden *Tefhîmü'l-Kur'an* adlı tefsirin yazarı Mevdûdî gibi pek çok âlim etkilenmiştir (Birişik, s. 267). Eserin Lahor'da gerçekleştirilen sekiz ciltlik ilk iki baskısının ardından üçüncü (Lahor 1983) ve daha sonraki baskıları dokuz cilt halinde neşredilmiştir. Tefsir üzerinde üç yüksek lisans, bir doktora çalışması yapılmış, doktora tezinde ağırlıklı olarak nazım prensibi incelenmiştir (a.g.e., s. 268). 2. *Mebâdî-i Tedebbür-i Kur'an* (Lahor 1969). İslâhî'nin 1936-1939 yılları arasında *el-İslâh* dergisinde yazdığı makalelerden ve bunlara eklenen bazı yeni yazılardan oluşan eserde Kur'an'ın anlaşılması ve tefsir edilmesi için gereken şartlar ve metotlar açıklanmıştır. Hindistan'da yapılan ilk baskısından sonra kitap gözden geçirilerek yeniden yayımlanmış (Lahor 1991), İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. 3. *Mebâdî-i Tedebbür-i Hadîs* (Lahor 1989). 4. *Haqîkat-ı Şirk ü Tevhîd* (Lahor 1973, 1989, 1991). Kelâmcıların İslâm dininin temel inanç konularını açıklarken Yunan mantık ve ilâhiyatına dayanmasına tepki olarak kaleme alındığı anlaşılan, risâlet ve meâd konularının da ele alınacağı bir serinin ilk kitabı olan eserde şirk ve tevhid bahisleri genişçe işlenmiş, aykırı görüşler tenkit edilmiştir. Serinin diğer kitapları yazılamamıştır. 5. *Felsefe key Bünyâdî Mesâ'il Kur'an-ı Hakîm ki Rôşnî meyn* (Lahor 1991). Din ve felsefenin ortak ilgi alanına giren konuların Kur'an-ı Kerîm'in ışığında tahlil edildiği bir çalışma olup İngilizce'ye de çevrilmiştir (Lahor 1992). 6. *Tezkiye-i Nefs*. Kur'an ve Sünnet'e göre nefis tezkiyesinin yollarını gösteren kitabın önce ilk cildi yayımlanmış (Lahor 1957, 1961, 1989),

daha sonra II. cildi neşredilmiştir (Lahor 1989, 1991). Eser İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. 7. *Da'vet-i Dîn aor Us ka Tarîk-i Kâr* (Lahor 1951, 1991 [3. bs.]). Cemâat-i İslâmî'nin kuruluşunun ardından yazılan eserde peygamberlerin davet şekilleri ve davet esnasında karşılaştıkları problemleri nasıl aştıkları gibi konular işlenmiştir. 8. *Tefhîm-i Dîn* (Lahor 1992). 1959 yılından itibaren *Mîşâk* dergisinde yayımlanan makalelerden ve okuyucu mektuplarına verilen cevaplardan oluşan eser Kur'an, hadis, dinin anlamı, İslâm toplum düzeni ve millî konularla ilgili beş bölümden meydana gelmektedir. 9. *İslâmî Kânûn ki Tedvîn* (Lahor 1976 [2. bs.], 1991). Pakistan'da İslâm hukukunun kanunlaştırılmasının tartışıldığı günlerde çeşitli yerlerde verilen konferans ve seminer notlarından oluşan bir eserdir. Kitap S. A. Rauf tarafından *Islamic Law-Concept and Codification* adıyla İngilizce'ye çevrilerek yayımlanmıştır (Lahor 1979). 10. *İslâmî Riyâset meyn Fikhî İl-tîlâfât ka Hâl* (Lahor 1982, 1991). İslâm devletinde ortaya çıkan hukukî ihtilâfların çözümünü konusundaki tarihî bilgilerin değerlendirildiği, geleceğe yönelik önerileri de ihtiva eden eser İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. 11. *İslâmî Mu'âşere meyn 'Avrat ka Makâm* (Lahor 1950, 1988, 1992). Müellifin hapiste iken kaleme aldığı eserde kadınların ferdî, içtimai ve siyasî hayatta başarılı olabilmeleri için uyulması gereken kurallara ele alınmaktadır. 12. *Maqâlât-ı İslâhî* (Lahor 1991). Müellifin Cemâat-i İslâmî'den ayrıldıktan sonra yazdığı makalelerden oluşan kitap dört bölümden meydana gelmekte olup birinci bölümde Resûlullah'ın "üve-i hasene" olmasının anlamı açıklanmış, ikinci ve üçüncü bölümlerde Cemâat-i İslâmî'den ayrılmasının sebepleri, dinde basiretli davranmanın önemi ve toplumun ıslahında uygulanacak metotlar işlenmiş, dördüncü bölümde Batı medeniyetinin geliştirdiği bilim ve felsefeye karşı tedirginlik duymanın tesirleri üzerinde durulmuştur.

İslâhî'nin diğer eserleri şunlardır: *Haqîkat-ı Namâz* (Aligarh 1985; Lahor 1989); *Haqîkat-ı Takvâ* (Lahor [?]); *İslâmî Riyâset* (Lahor [?]); *Kur'an meyn Purdey key Ahkâm* (Lahor 1982, 1991); *Tenkidât* (Lahor [?]); *Tavzîhât* (Lahor [?]). İslâhî ayrıca hocası Hamîdüddin Ferâhî'nin on dört süreyi içeren tefsiri *Nizâmü'l-Kur'an*'ı (Lahor 1985, 1991; A'zamgarh 1990) ve diğer iki eserini Urduca'ya tercüme ederek yayımlamıştır (*Dîa*, XV, 478). Cemâat-i İslâmî

lâmî tarafından sekiz cilt olarak yayımlanan zabıtlarda İslâhî'ye ait çok sayıda konuşma ve yazı yer almakta olup bunların ancak bir kısmı kitaplarına yansımıştır. Onun notlar biçiminde *Tedebbür* dergisinde yayımlanan (1998) *el-Muvaṭṭa'* ve *Şahîh-i Buḥârî* şerhleri ise henüz kitap halinde neşredilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emîn Ahsen İslâhî, *Islamic Law-Concept and Codification* (trc. S. A. Rauf), Lahor 1979, s. VIII-XII; a.mlf., *Mebâdî-i Tedebbür-i Hadîs*, Lahor 1989, s. 13-15, 24-32; a.mlf., *Tezkiye-i Nefs*, Lahor 1989-91, I, 10-14; II, 9-10; a.mlf., *Tedebbür-i Kur'an*, Lahor 1991-93; I, 7-42; V, 355; VI, 179; VII, 479; a.mlf., "Cemâ'at-i İslâmî sey Alahadî ki Bünyâdeyn", *Maqâlât-ı İslâhî*, Lahor 1991, I, 51-249; a.mlf., "Fehm-i Kur'an key liye Çend Bünyâdî Uşûl", *Tedebbür*, sy. 2, Lahor 1981, s. 17-24; sy. 3 (1982), s. 13-18; sy. 4 (1983), s. 13-16; sy. 5 (1983), s. 13-16; sy. 6 (1983), s. 12-19; M. Manzûr Nu'mânî, *Mevlânâ Mevdûdî key sâth Meyrî Refâkat ki Sergûzeşt aor Ab Meyrâ Mevkîf*, Karaçi, ts. (Meclis-i Neşriyyât-ı İslâm), s. 46-49; Mustansir Mir, *Coherence in the Qur'an: A Study of Islahi's Concept of Nazm in Tadabbur-i Qur'an*, Indianapolis 1986, s. 8, 102; a.mlf., "Islahi's Concept of Sura-Pairs", *MW*, LXXXIII/1 (1983), s. 22-32; a.mlf., "Comparative Study of a Few Verses in Islahi and Other Scholars", *HI*, VII/1 (1984), s. 25-36; Abdülhamit Birişik, *Hint Alt Kitasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'an Ekolü* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 265-281; İsrâr Ahmed, "Allâme Şiblî, Mevlânâ Ebû'l-Kelâm Âzâd, İmâm Hamîdüddin Ferâhî aor Mevlânâ Emîn Ahsen İslâhî-Ek Şahşiyâtî Muvâzene", *Mîşâk*, XXI/3, Lahor 1974, s. 23-26; Hâlid Mes'ûd, "İdâre-i Tedebbür-i Kur'an u Hadîs", *Tedebbür*, sy. 1, Lahor 1981, s. 3-11; a.mlf., "İdâre ki Piş Reft", a.e., sy. 3 (1982), s. 3-4; a.mlf., "Tedebbür-i Kur'an ka Ek Kâbil-i Kâdr Muṭlâ'a", a.e., sy. 8 (1983), s. 3-6; a.mlf., "İdâre key Pânç Sâl", a.e., sy. 15 (1985), s. 3-7; a.mlf., "Çettey Gurûb ki Sûretün ka Nazm", a.e., sy. 18 (1986), s. 18-28; a.mlf., "İlm u 'İrfân key Mâh-ı Kâmil ka Gurûb", a.e., sy. 59 (1998), s. 2-25; Abdullatif A'zamî, "Urdu ki Ek Neî Tefsîr Tedebbür-i Kur'an", *İslâm aor 'Aşr-ı Cedîd*, XIV/3, New Delhi 1982, s. 24-32; Ubeydullah Ferâhî, "Te'âruf u Tabşıra: Thematic and Structural Coherence in the Qur'an", *Ulûmü'l-Kur'an*, IV/2, Aligarh 1989, s. 120-131; Atâurrahmân, "Mevlânâ Ferâhî aor Mevlânâ İslâhî key Fikr-i Kur'anî per Ek Nazar", *Tedebbür*, sy. 23, Lahor 1987, s. 42-48; Ziyâeddin İslâhî, "Hikmet-i Kur'an ka Şârih", a.e. (Emîn Ahsen İslâhî özel sayısı), sy. 60 (1998), s. 6-15; Zaferrü'l-İslâm İslâhî, "Câmi'-i Kemâlât Şahşiyet", a.e., sy. 60 (1998), s. 16-23; Selim Kiyânî, "Fikr-i Kur'anî ka Râzdân", a.e., sy. 60 (1998), s. 24-30; Mahbûb Sübhânî, "Dide-i Binâ", a.e., sy. 60 (1998), s. 31-38; Mansûrül-Hamid, "Cemâ'at-i İslâmî sey Vaşl u Faşl ka Esbâb", a.e., sy. 60 (1998), s. 45-58; Khurshid Ahmad Nadeem, "Mawlânâ Amîn Ahsan İslâhî: 1904-1997", *IS*, XXXVII/1 (1998), s. 144-146.

